

ברית פרק י יהודה קצה

פרק י. כללים בדיני ההנאות האסורות מלוה למלוה

א. כבר נתבאר שאיסור רבית הוא בין בכסף ובין בשוה כסף (א). ולא דוקא בנתינת מעות או חפץ מסוים, אלא אפילו הנאה או שרות שעושה לזה למלוה, יש בהם משום רבית (ב).

(א) כמו שנתבאר בפרק ב סעיף ו ע"ש. (ב) כמו שיתבאר בע"ה פרטי הלכה זו בפרק יא. וראיתי לנכון להביא כמה כללים בענין ההנאות האסורות מלוה למלוה כפי שמתבארים מדברי הפוסקים במקומות מפורזים. נשך בלא תרביית ותרביית בלא נשך. אמרו חז"ל (ריש פרק איזהו נשך), אי אתה מוצא לא נשך בלא תרביית ולא תרביית בלא נשך. (והאחרונים טרחו למצוא תרביית בלא נשך ונשך בלא תרביית. ואין כאן המקום להאריך). ומ"מ כתבו הפוסקים דהיינו דוקא מדין רבית דאורייתא. אבל מדרבנן אסור בין בנשך בלא תרביית, והיינו כל שהלוה נחסר בסיבת המתנת מעות. אע"פ שלגבי המלוה אינו נחשב כהנאה ואין ממונו מתרבה ע"י כך. ובין בתרביית בלא נשך, והיינו שממונו של המלוה מתרבה ע"י המתנת המעות. אע"פ שאצל הלזה אין נחשב כהפסד (וכבר נתבאר בפרק ו דהיינו דוקא כשבא מיד לזה למלוה אלא שאינו נחשב כריוח או כהפסד, אבל ברבית שאינו בא מלוה למלוה, אין זה בגדר נשך ולא בגדר תרביית ואף מדרבנן מותר. ע"ש). וע"י רא"ש ובעל המאור ומלחמות בסוגיא דלא ידור בחצרו. יש מפרשים גם בטרשא דרב פפא (דף ס"ה עא) משום נשך בלא תרביית. וע"י בטרשו"ע סי' קסה בדין הוסיפו על המטבע פחות מחומש שאינו מנכה לו וכתב הרא"ש שם הטעם משום שפחות מחומש נפחת ע"י ההיתוך. ולכאורה יאסר עכ"פ מדין תרביית בלא נשך. וע"י בטור"ז שם ובמה שהביא מדברי הלבוש. וצ"ע. וכתב החו"ד (סי' קס ס"ק ד) שנחלקו הראשונים ברבית דרבנן אם גזרו על נשך בלא תרביית או תרביית בלא נשך. ע"ש. הנאת משתרשי. בפ"ק דקידושין (דף ו ע"ב) אמר אב"י המקדש במלוה אינה מקודשת, בהנאת מלוה מקודשת ואסור לעשות כן מפני הערמת רבית. ואוקמה בדארווח לה זימנא. ופירש"י שמקדשה בהנאת הרווחת זמן מלוה שהיתה חייבת לו. ואינו רבית גמור דלא קץ לה מידי ולא מידי שקל מינה. והקשו התוס' דכיון שהוא צריך ליתן לה פרוטה בקידושה ואינו נותן לה הוי כאילו נתנה לו פרוטה בהרחת הזמן והוי רבית גמור. ודעת רוב הראשונים כפירוש רש"י. ומבאר המחנה אפרים (סי' ט) סברת הראשונים דנהי דלדידה קא משתרשי ליה אותה פרוטה, כיון שאינה נחסרת מממונה אלא דממילא משתרשי ליה לא הוי רבית גמור, דלא מצינו תרביית בלא נשך. ואין לומר דליהוי כנשך משום שהיתה יכולה לקבל פרוטה בקידושה ולא שקלה, שהרי יכולה להתקדש בשטר. ועפ"ז כתב לבאר מ"ש הריטב"א באומר לחברו דבר עלי לשלטון ואלוה לך דהוי רבית קצוצה, אע"פ שלא נתן לו כלום, משום דכיון שנותנים שכר עבור הדבור לשלטון חזק מותר לו, הוי כנשך, וכיון שהמלוה מרויח שאינו צריך לשלם אותו שכר הרי זה תרביית והוי רבית קצוצה. ומשמע מדברי המחנ"א דהנאת משתרשי הוי כאילו קבל מעות ממש, וכן מה שמוותר שכר שהיה יכול לקבל הוי כאילו נתן ממש (ולא ביאר המחנ"א סברת התוס'). ושוב מדייק מדברי הרשב"א בתשובה (ח"ב סי' קעד) בענין הקהל שקבלו עליהם לפטור המלוה ממס המלך שכתב דהוי רבית קצוצה מפני שהוא אינו חייב להם אלא למלך, ומשמע שאם חייב להם לא הוי רבית קצוצה משום מחילת החוב, אע"פ שע"י המחילה מרויח שאינו צריך לפרוע ואיכ"א הנאת משתרשי לא הוי בכלל תרביית.

ומ"מ מסיק דע"מ שאדבר לשלטון אין מוציאין מיד המלוה כלום, דרחמנא אמר לא תקח וזה לא לקח. וכל דברי המחנ"א בענין ע"מ שתדבר עלי לשלטון לא זכיתי להבין. דאיזה דמיון יש בין הנאה של שכר דבור לשלטון להנאה של משתרשי בקידושי אשה. וכי היה ס"ד לומר שהאומר לחברו אלוה לך מעות בתנאי שתעשה עמי מלאכה, דלא הוי רבית קצוצה מפני שאינו נותן לו כלום. וה"ג בדבר עלי לשלטון אם נוטלין שכר על הדיבור מלאכה היא ככל המלאכות, ושכר פעולה הוא ככל שכירות אדם. ומה שהביא המחנ"א מדברי הריטב"א, לענ"ד אפשר שאין זו כוונת הריטב"א. וזה לשון הש"מ בשם הריטב"א (דף סג ע"ב), והא בעי למיתב זוזי לספסירא, פירוש ונמצא משתכר הזוז הזה (התם איירי בפוסק על שער שבשוק וקאמר בגמרא הטעם שמותר משום מאי אהנית לי. ומקשה דהא עכ"פ מרויח דמי הספסרות שאילו היה קונה בשוק היה עליו לשלם. ומתריך בגמרא דיהיב ליה דמי הספסרות). ושמעינן מהכא דכל שהמלוה מרויח בסיבתו של לזה במעותיו, אע"פ שאינו מחסרו כלום, כיון שעל ידו הוא בא לו אסור. דהכא אין המוכר מחסרו כלום אלא שהלוקח (שהוא המלוה) מרויח אותו. הילכך, האומר לחברו הריני מלוה לך מנה ודבר עלי לשלטון והמלוה משתכר בדיבור זה אסור. ורבית קצוצה היא אם הוא דבר שנוטלין עליו שכר. אבל אם הוא דבר שאפילו לאדם אחר עושה כן, ואינו קוצץ שעושה כן מפני הלואה זו מותר. שאין המלוה מודר הנאה מן הלואה. וזה ברור. ע"כ. וכפי הנראה הבין המחנ"א שהריטב"א בא להוכיח מכאן ולחדש שבדבר שמקבלין שכר אם הוא מותר לו הרי זה רבית קצוצה. ולענ"ד נראה שאין זו כוונת הריטב"א. אלא שהוקשה לו מאי איכפת לן ברייח הבא למלוה מדמי הספסרות, הרי אין זה מחסרונו של לזה והוי כרבית שאינה באה מלוה למלוה שמותר. וע"ז קאמר שלא התייר ברבית שאינה מלוה למלוה אלא כשאין הלואה גורם לכך אבל כשהלואה גורם לכך אסור. וה"נ הלואה שהוא המוכר גורם לכך שירויח דמי הספסרות ע"י הקדמת המעות. ולא דמי לפייס את חברו שיתן למלוה זוז כדי שילוח לו דס"ל להריטב"א שמותר (ע"י דף סט ע"ב). דשאני התם שאין המשתדל נותן אלא מדעתו ומאהבתו ללואה, ומדנפשיה קא יהיב. אבל כאן גורם הלואה להנאת המלוה שלא ע"י דעת אחרת (ודמ"א למ"ש בפרק ו סעיף ה בשם תשובת הרא"ש. עיי"ש). ומכאן למד הריטב"א באומר אלוה לך ודבר עלי לשלטון והמלוה משתכר בדיבור זה מן השלטון, אע"פ שאין הרייח בא מן הלואה, כיון שבגרמת הלואה בא לו שכר זה למלוה אסור. וגם זה דוקא בהתנה עמו על כך. אבל מותר ללואה מעצמו לגרום שהמלוה יהנה מאדם אחר (וצריך לומר דפוסק על הפירות הוי כהתנה על כך. וצ"ע). ומכל מקום אף בהתנה עמו על כך אין זה רבית קצוצה במה שמשתכר ע"י השלטון, כיון שאין הלואה נחסר הרי זה כתרבית בלא נשך, שאינו אלא מדרבנן. ומה שכתב שוב הריטב"א ורבית קצוצה הוא וכו' לא קאי אמ"ש לעיל בענין שכר השלטון, אלא קאי על עצם הטרחה שמטריח המלוה את הלואה לדבר עליו לשלטון. וקאמר שאם נוטלין שכר על הדיבור לשלטון הרי זה רבית קצוצה. וע"ז אין צריך להביא ראיה, שדבר פשוט הוא ששכר מלאכה רבית קצוצה הוא. וגם מה שסיים הריטב"א אבל אם הוא דבר וכו', בזה לשיטתו אוזיל דס"ל שבדבר שעושה לאחרים בחנם מותר לעשות גם למלוה אפילו אינו רגיל עמו (ע"י להלן בדין איסורי מדרג הנאה), וכמו שסיים שאין המלוה מדרג הנאה מן הלואה. דוק בדברי הריטב"א שכן הוא. ועפ"י אין צריך לכל השקלא וטריא של המחנ"א בדין זה. ועוד קשה לי שהמחנ"א רצה לחדש שם שהריטב"א פליג על שיטת רש"י ושאר הראשונים בפירוש הגמרא בקידושין. ולכאורה מוכח מדברי הריטב"א בקידושין שמפרש ג"כ כפירוש רש"י. (וע"י מקור מים

חיים סי' קס סעיף יא, וצ"ע) ובדוחק אפשר לומר שהמחנ"א ס"ל דשכר דיבור שאין בו טירחה לא דמי לשכר פעולה, דכשארין בו טירחה דמי טפי לקידושי אשה. ועדיין צ"ע. ועי' טו"ז סי' קעב סק"י שהביא דברי הלבוש בדין ע"מ שלא תמכרם אלא לי, דאע"ג דבשאר משכנתא המלוה קודם לבר מצרא, בתנאי זה גרע ואין המלוה דחה הבר מצרא, דאל"כ נהנה המלוה בדחיית הבר מצרא ואסור משום רבית. והטו"ז חולק, דמה שנהנה מדחיית הבר מצרא אין להלוה עסק בו שאינו נחסר כלום. עיי"ש. ולכאורה מוכח מהריטב"א דלא כהטו"ז, מיהו אפשר דשאני הכא שריוח דמי הספסירא בא מעצם ההלוואה, אבל התם אין דחיית הבר מצרא בא מחמת ההלוואה, אלא מחמת היותו מחוזק במשכנתא ועצם המשכנתא בהיתר בא לו, (ובעיקר קושית הטו"ז על הלבוש היה נלענ"ד שהלבוש לא איירי במשכנתא אלא שהתנה על קרקע שאינה ממושכנת בידו, וס"ל כתירוצ שני שבנקדה"כ סוף סימן קס שאפילו בלא משכנתא מותר להתנות שימכור לו בשווי, (עי' פרק יא מ"ש בזה), וקאמר הלבוש שמשום תנאי זה אינו דוחה מצרן, דאל"כ, אע"פ שעצם התנאי מותר, דחיית המצרן רבית הוא, ועי' עוד בבית דוד (ביסטריץ) מ"ש בביאור מחלוקת הטו"ז והלבוש). ועי' פרק כד שהבאתי מדברי הש"מ שם שחולק על פסק הרא"ש בענין חסרונות משום הך סברא, דכל שאין הלוה נחסר לא איכפת לן בהנאת המלוה, ומחלק בין שכר סרסור לבין חסרונות. והמשל"מ (פ"ה מה' מלוה הלכה יד) מסיק דהנאת מחילת חוב הוי רבית קצוצה, אע"פ שאינו נותן עתה כלום. ומה שפירשו רש"י ושאר הראשונים במקדש בהנאת הרוחת זמן דלא הוי רבית קצוצה מפני שאינה נותנת לו עתה כלום, אע"פ שמרויח פרוטה דקידושין שאני התם שהוא אינו מחויב לקדשה, והוא רוצה עכשיו להתחייב ותולה ההתחייבות בהנאת הרוחת זמן בזה אמרינן דלאו מידי שקיל. אבל כשכבר היה חייב לו ונהנה עתה במחילת החוב רבית קצוצה היא. ואין להקשות לדברי המשל"מ דא"כ גם בשכר פעולה נימא כיון שלא היה חייב כלום והוא מתחייב עכשיו ואינו מקבל כלום ליהי' דמיא דקידושי אשה, וכמו שרצה המחנ"א לדמותם אהדדי, דשאני התם שנותן לו המלאכה עצמה והוא דבר שיש בו ממש, וכמ"ש הרמב"ן בתירוץ שני בענין מברית ארי (עי' להלן), אבל בקידושי אשה אינו מקבל כלום, וכבר כתבו הראשונים שהקנאת גופה לאו בכלל נתנה היא. ועי' עוד בפרק יא בדין לא ילמד עמו (ועי' סה"ת ח"ד אות ח שהביא יש מי שאוסרים בממון עניים להלוותם אף בקרוב לשכר ורחוק להפסד משום שבני העיר העשירים נהנים מאותו רבית. ודחה בעל התרומות סברה זו, שלא אסרה תורה הנאה דממילא ברבית המותר למלוה וללוה, דא"כ האין מותר רבית בשל גבוה והלא הציבור נהנין מכך. ועי' בגדול"ת שם שתמה, דתיפוק ליה שהציבור אינם בעלי הממון. וכשנדייק בדברי סה"ת נראה שזהו גם כוונתו שכל רבית המותר ללוה ולמלוה, אע"פ שאחר נהנה מכך ולגבי האחר אין היתר, לא איכפת לן בזה כיון שאינו לא לוה ולא מלוה). ועי' עוד להלן. והחוו"ד (סימן קסב סק"ה) כתב שכל הנאה שהאשה מתקדשת בה, לגבי רבית הוי רבית קצוצה, ולא הזכיר כל דברי האחרונים הנ"ל. דברים האסורים במודר הנאה. מדברי הפוסקים נראה שכל הדברים האסורים במודר הנאה אסורים גם מלוה למלוה. כדמוכח בדבריהם שדנו בדברים המותרים במודר הנאה לענין רבית. ואפילו אין בהם הנאת ממון, ואפילו בדברים שאין דרך בני אדם להקפיד בכך אסור, וכמו שאסרו להשאיל לו כליו אלא א"כ ברגיל, כמו שיתבאר להלן. ולכן נראה שגם אסור לעבור דרך חצרו, כדקיי"ל ויתור אסור במודר הנאה, כמבואר בשו"ע יו"ד סי' רכא סעיף א. ועיי"ש עוד פרטים בדברים האסורים במודר הנאה. אלא שמדברי הריטב"א (בסוגיא דלא ידור בחצרו,

ובכמה מקומות. ע"י גם לעיל מדברי הריטב"א נראה שבדברים שאין דרך בני אדם להקפיד מותר בין לזה למלה, ואפילו בדברים האסורים במודר הנאה. וכבר נתבאר בפרק יג שדעת הריטב"א דעת יחיד היא לעומת רוב הראשונים. פורע חובו, מבריה ארי מנכסיו ומחזיר לו אבדתו. תנן (גדרים דף לג ע"א), המודר הנאה מחברו שוקל לו את שקלו ופורע את חובו ומחזיר לו אבדתו, מקום שנוטלין עליה שכר תפול הנאה להקדש. ובגמרא שם אמרו בדין פורע חובו דאברוחי ארי בעלמא הוא, כחנן דאמר במפרנס את אשתו שהניח מעותיו על קרן הצבי. ובכתובות (דף קח ע"א) אמרו, בשלמא שוקל שקלו מצוה קעביד, מחזיר אבדתו נמי מצוה קעביד. אלא פורע חובו הא קמשתרשי ליה. ומתוך רב הושעיא כחנן ורבא אוקמה בלוח ע"מ שלא לפרוע. ואמרו שם שרב הושעיא לא מוקים כרבא משום דסוף סוף אית ליה כיסופא ונמצא מהנהו ע"י שמצילו מכיסופא. וכתבו התוס' בפרק אלו מציאות (דף לא ע"ב) ובפרק הכונס (דף נח ע"א) דלא אמרו מבריה ארי מנכסי חברו פטור אלא בדלית ליה פסידא למבריה, וגם לא ברי הויקא לבעל הנכסים. אבל בדאית ליה פסידא למבריה חייב לשלם, ולכן יכול לקבל שכר על החזרת אבדה כשבטל ממלאכתו. וכן בברי היזיקא והצילו מן ההפסד חייב לשלם. וכ"ש כשגרם לו ריוח שחייב לשלם וכמ"ש התוס' בפרק הכונס שם. והא דאמרו בפורע חובו דהוי כמבריה ארי, אע"ג דאיכא פסידא, פירשו התוס' שם בתירוץ שני (מדברי הפוסקים נראה שנקטו להלכה כתירוץ זה ותירוץ ראשון לא הביאו, וגם האחרונים נדחקו בפירושו), וכן הוא בירושלמי, משום דלא ברי היזיקא, שאפשר שהיה בעצמו מפיס המלה והיה מוחל לו. או שהיה מוצא אותבים אחרים שהיו פורעים חובו. ומש"ה דמיא למבריה ארי דלא ברי היזיקא ופטור מלשלם. וע"י קצוה"ח סי' ט סק"ב ובנתימ"ש ובמשובב נתיבות שם. אבל הרמב"ן בחידושו בפ' אלו מציאות כתב לחלק באופן אחר. וז"ל, ואיכא למימר כל היכא דלאו עליה רמיא לאברוחי האי ארי, אע"ג דאית ליה פסידא פטור הלוה, כיון דמדעתיה אחולי אחיל גביה. אי נמי כדאמרינן בירושלמי מפיס הוינא ליה והוא מחיל לי. אבל היכא דעליה ידיה רמיא לאברוחי האי ארי, אע"ג דמדעתיה, כיון דאית ליה פסידא חייב לשלם. דלא רמו רבנן עליה לאברוחי אריא מנכסי חברו כי היכי דליפסיד איהו וכו'. ומתני' נמי הא רמיא עליה לאהדורי אבידתא לפיכך נוטל שכרו וכו'. ועוד תירץ הרמב"ן דשכר פעולה ממנוא דמטי לידיה דבעל אבידה, ודמי לפועל שעשה מלאכה בשל חברו שלא מדעתו שנוטל מבעל הבית מה שנהנה מהן. אבל פורע חובו וכיוצא בזה דלא מטי לידיה דבע"ה אלא מחילת חובו של זה וסילוק נזקו ממנו, מבריה ארי מנכסי חברו הוא, ואע"ג דאית ליה פסידא פטור. וסיים הרמב"ן שלשון זה עיקר וברור. ובחידושי הרשב"א הביא תירוץ ראשון בסתם ותירוץ שני בשם הרמב"ן. ובמאירי נראה שמפרש כתירוץ ראשון. ובנמו"י העתיק תירוץ שני לפי פירושו של הר"ן שכתב דהשבת אבדה במקום שאין ב"ד אינו חובה שאינו חייב להתבטל ממלאכתו דשלו קודם, והוי כמדעתו עבד, וע"כ ס"ל כתירוץ שני. ובמה שאמרו בכתובות בשוקל שקלו ומחזיר אבדתו דמצוה קעביד, לפי פירוש רש"י בשוקל שקלו, לא שייך סברא זו במחזיר לו אבדה. ובש"מ הביא כמה פירושים בענין מצוה דמחזיר אבדה, ומדבריהם משמע שעיקר הטעם שאין כוונת המחזיר להנאת בעל אבדה כי אם למצוה, וכן אין הנאת בעל אבדה באה מהמחזיר אלא זוכה מכח המצוה. ומה שאמרו שם בכתובות כיסופא מי לית ליה, כתב בש"מ שם בשם הריטב"א שהקשה, וכי משום סילוק כיסופא חשיבא הנאה ליאסר במודר הנאה. ולכן פירש דכיסופא הוא כלפי הלוה שע"י הכיסופא הוא משתעבד טפי לפרוע. ואי כרבנן היה חייב לשלם. עיי"ש. ולעיל הביא בשם תלמידי

רבינו יונה שהקשו גם אליבא דחנן, סוף סוף הרי מהנה אותו שלא יתבייש ממנו וגם לא יצטרך לפייס שימחול לו. ותירצו דכיון שאפשר שהחוב לא יבא ליד גוביינא לא דיינינן ליה הנאה ולא היא אלא גרם הנאה. עיי"ש. וצריך לומר הא דבעינן בהשבת אבידה לטעמא דמצתה קעביד, אע"פ שמדינא אינו חייב לשלם לו, ואם מדינא חייב לשלם לו באמת אסור אא"כ משלם לו, משום דסוף סוף טורח בשבילו וזה נהנה מטרחתו. ואי לא משום מצתה קעביד היה אסור. ועל פי המבואר נראה, דמה שהתירו במודר הנאה לפרוע חובו אינו אלא באופן שמצד דיני ממונות פטור הלוה לשלם לזה שפרע בשבילו, ובאופן המבואר בשו"ע חו"מ סי' קכח. וכן משמע בשו"ע יו"ד סי' רכא בדין מודר הנאה (ועי' בעצי לבונה שם מ"ש בשם שמלת בנימין). ומשום כסופא לא מצאתי בפוסקים שחששו לכך. ונראה משום שאינו אלא מניעת כיסופא ואין זו הנאה. או משום שאינו אלא גרמא. וכן צריך לומר בדין מבריה ארי מנכסיו דתליא בדין תשלומין מדיני ממונות, אע"פ שלא מצאתי בפירוש דין זה לא בדין חוב תשלומין ולא בדין מודר הנאה. ולענין להתחזיר לו אבדה, במקום שאינו חייב לשלם למחזיר פשיטא שמותר וחייב להתחזיר לו האבדה משום מצוה. ואפילו במקום שחייב בעל האבדה לשלם למחזיר, מותר להתחזיר אלא שאסור לו לוותר על השכר, כמבואר ביו"ד סי' רכא. עיי"ש. ומעתה נחזור לענין רבית. הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תשצט) כתב שכמו שהתירו במודר הנאה לפרוע חובו משום דהוי כמבריה ארי, ה"נ לגבי רבית, שאם פרע הלוה מס המלך שהמלוה חייב אפשר שמותר (ומה שכתב שם הרשב"א בסוף התשובה לא זכיתי להבין. עיי"ש). אבל הרדב"ז (ח"ג סי' אלף ס' תרלה) אוסר אפילו באופן המותר במודר הנאה. והאריך שם מכמה טעמים. דחזונו דגבי מודר הנאה לא נאסרה הערמה ואילו גבי רבית אסרו הערמה. וכן התירו במודר הנאה בפייסו ואילו גבי רבית אסור לדעת כמה ראשונים וכן אסרו רבית דברים. הילכך אין ללמוד איסורי רבית מדיני מודר הנאה. והטעם, שמודר הנאה איסור הבא מחמת עצמו הוא ואין לנו לעשות הרהקות וסייגים אבל רבית התורה אסרה. ועוד שבנדריהם הלך אחר לשון בני אדם ולא הוי פריעת ב"ח הנאה בלשון בני אדם אלא מניעת היוק. אבל רבית, כל הנאה הבאה לו אסרה תורה והא קא משתרשי ליה. ומ"מ מסיק שאין זה אלא אבק רבית. ואם עבר ופרע חובו של מלוה אינו יכול לעכב אצלו ולנכות ממצות המלוה שיעור מה שפרע לחובו. ואע"ג דאין מציאין מלוה למלוה מצי אמר ליה מפייסנא לבעל חובי ומחיל לי. עיי"ש. (ומה דמשמע מדברי הרדב"ז שס"ד שהוא רבית קצוצה, צ"ע. דאי בלא קצץ פשיטא דלא הוי רבית קצוצה. ואי בקצץ עמו שיעשה דבר זה אף במודר הנאה אסור, וכמ"ש הרשב"א בתשובה הנ"ל, וכן מכח בשו"ע חו"מ סי' קכח שאם אמר לו פרע חובי לכר"ע חייב לשלם לו, וממילא אסור במודר הנאה. ובדוחק אפשר דמיירי שאמר הלוה מעצמו בשעת הלוואה אפרע חובך, ואע"ג דברבית אין ג"מ בין אמר המלוה לאמר הלוה, כמ"ש הרמ"א סי' קס סעיף יד, שאני הכא דכיון דמצי אמר מפייסנא הרינא ליה, כל זמן שלא אמר המלוה פרע חובי פטור, ומ"מ לגבי רבית אי לאו האי טעמא הוי רבית קצוצה). וכתב החו"ד (סי' קס סק"ד) דהפוסקים האוסרים ללמוד עם בנו של מלוה סוברים ג"כ שאפילו דברים המותרים במודר הנאה אסורים ברבית, ופליגי על הרשב"א (וגם הרשב"א לא החליט להיתר אלא בדרך אפשר). וכתב החו"ד בטעם מחלקותן, דהרשב"א ס"ל דברבית דרבנן אינו אסור אלא בדאיכא נשך ותרבית. ובפורע חובו, אע"ג דאיכא נשך ליכא תרבית כיון דלא חשיב הנאה לגביה. ושאר הפוסקים ס"ל דאף בדרבנן אסור בנשך בלא תרבית, ואף הפורע חובו ומבריה ארי כל שהלוה מחסר עצמו אסור משום נשך. (ועדיין

צ"ע לדבריו דמשום רבית דברים עכ"פ יאסור ובחקר הלכה כתב דהרשב"א איירי כשאין מעותיו בידו, ולא משמע כן). ולענ"ד נראה עוד דע"כ לא ס"ל להני פוסקים מ"ש הרמב"ן בתירוץ ראשון בטעם פטור פורע חובו משום דאחולי אחיל גבית. דא"כ יאסור גם במודר הנאה, וכ"ש ברבית. אלא ע"כ הטעם משום מפייסנא, וא"כ אף הנאת משתרשי אין כאן, ולכן מותר אף ברבית. אבל הרדב"ז ס"ל כתירוץ שני של הרמב"ן שפורע חובו אינו אלא סילוק תביעה. ולכן נהי דבמודר הנאה מותר משום דנחשב כאילו לא מידי יהיב ליה, מ"מ לענין רבית עכ"פ אסור משום הערמת רבית, וכמ"ש הראשונים גבי מקדש ברבית משום דעכ"פ איכא קצת הנאת משתרשי. ומכל מקום משמע מדברי הפוסקים שאינו אסור משום משתרשי ליה אלא כשהוא חוב עליו, אבל דבר שאינו חוב עליו, אע"פ שבאמת משתרשי ליה מותר. ועפ"ז נראה שאע"פ שדרכו לתת לאדם פלוני מתנה, וע"י זה שהלוח נותן לו לא יצטרך הוא ליתן מותר. ובוזה מדויקים דברי שו"ע הרב (סעיף ט) שכתב, שאסור ללמוד עם בנו של המלוה כל זמן שהאב היה פורע שכר למלמד אחר, ואע"פ שאינו חייב מן הדין לשכור לו מלמד לתורה שבע"פ, מ"מ כיון שנהגו הכל לשכור וגם המלוה היה שוכר, הרי זה מהנהגו. ע"כ. ועי' פרק יא שהערתי שהשו"ע הרב שינה מלשון הב"י, ונראה מדבריו דדוקא משום שנהגו הכל לשכור ונעשה עליו כחוב אסור, אבל אם היה פורע מעצמו בלי מנהג היה מותר, וכן נראה גם בדין שכר אמירה שאסרו ליתן לבנו קטן או סמוך על שלחנו, ומשמע שלאדם אחר, אע"פ שסמוך על שלחנו מותר, ומכל מקום לבנו גדול הסמוך על שלחנו אסור, אע"פ שאינו חייב, כיון שהמנהג כך הוי כחוב ויש הנאת משתרשי. ובד"ן לזה המבריה ארי מנכסי המלוה כתב הב"י (בסי' קס בדין לא ילמד) שהמלוה צריך לשלם לו שכר טרחו ואי לא הוי אבק רבית. וכתב הב"ח שמלשון המרדכי משמע שאפילו אבק רבית אינו אלא מיחזי כרבית. וכבר כתב בכנה"ג (סי' קס הגהות ב"י אות טז) דאין נ"מ בזה ולכן לא דייק הב"י. אלא שהמרדכי כתב דבר זה (בסי' שכז) בראובן שלוח מגבאי צדקה ברבית קצוצה ומסר המעות לשמעון והעלה שם ששמעון אסור לפרוע הרבית לגבאי צדקה (עי' פרק ו) ואם שמעון צריך לירד בדין עם הגבאים כדי להפטר מהם בלי רבית צריך ראובן לשלם לו שכר טרחו. ועל זה סיים המרדכי, אע"ג דשמעון דמי למבריה ארי מנכסי חברו, מ"מ כיון דאחפיה ראובן, אי לא יהיב ליה שכר עמלו מיחזי כרבית דטורח עבורו דאפילו רבית דברים אסור. ואי לא בעי למיתב ליה שכר טרחו לא מפקינן מיניה בע"כ, דאפי' אבק רבית אינה יוצאה בדיינים. ע"כ. הרי שהמרדכי לא איירי בדין מבריה ארי מסוג ששייך בו דיני תשלומין, ואף לא בדבר שיש חוב עליו משום מצוה. אלא שטורח עבורו. ומ"מ מדמי ליה המרדכי ללישנא דמבריה ארי משום דגם מבריה ארי בטרחא איירי, כדמוכח בסוגיות הגמרא. ועל פי זה לא קשה מידי מה שתמה בבית מאיר (סוף סי' קס) אמאי אסור להבריה ארי והרי מצוה קעביד ולא גרע מדבר שרגיל לעשותו בלא ההלואה שמותר לעשותו גם אחר ההלואה, וה"נ עושה זאת מחמת המצוה. ולפי המבואר לא איירי המרדכי בדין מבריה ארי דמצוה. ובאמת היכא דאיכא מצוה חייב ומותר הלוח להבריה ארי ולהחזיר לו אבדתו, ואם יש מקום לתשלומים מדיני ממנות באמת חייב לשלם לו מה שהפסיד המבריה או שהריח בעל הנכסים. מיהו במקום דליכא חיוב תשלומים, אלא טירחא בעלמא, במקום דאיכא מצוה אין צריך לשלם לו כדאמרינן בכתובות מצוה קעביד. אבל במקום דליכא מצוה כגון הויא דמרדכי, ע"ז כתב שצריך לשלם לו שכר טרחו. ואפשר דלפירוש הרמב"ם בהא דמקום שמעלים שכר שפירש דהיינו במקום שנהגו לשלם שכר, ומשמע דאפילו לא הפסיד המחזיר יש מקום לחייבו

ברית פרק י יהודה רא

- ב. וכן אסרו חז"ל רבית דברים והחזקת טובה מלוה למלוה (ג).
- ג. איסורים אלו חלים בין על הלוח ובין על המלוה (ד) ואם נהנה המלוה ממנו באיזה מובת הנאה, ישלם לו שכר כדי לצאת ידי שמים (ה).
- ד. יש אומרים שאיסור זה חל גם על המתנת מעות בדרך מקח וממכר (ו) וכן בין נותן למקבל עיסקא (ז).

לשלם, אפשר שגם בלוח ומלוה יתחייב לשלם לו. מיהו כבר סתמו רוב הפוסקים דלא כהרמב"ם. ועי' עוד בפרק יא פרטי הלכות אלו. ובספר עונג יו"ט (סימן קלב) כתב שאם נתן לו איסור הנאה והמלוה או הלוח הוא חולה שיש בו סכנה, מ"מ לא מיקרי הנאת ממון, ומדייק כן מ"ש בגמרא דלא משכחת נשך בלא תרביית ותרביית בלא נשך. עיי"ש. ומכל מקום נראה שמדברנו מיהא אסור, עכ"פ מדין משתרשי או מדין רבית דברים. ובדין לדידי שוה לי באיסור רבית, עי' טו"ז סי' קסא סק"ה במה שנחלק עם הפרישה, וביאר המחנ"א שנחלקו בסברת לדידי שוה לי, ועי' שו"ת חבצלת השרון חו"מ סימן ט. (ג) עי' פרטי ההלכה בפרק יא, ומשמע מדברי רוב הפוסקים דרבית דברים אינו אלא מדרבנן, ואע"ג דדרשינן (דף ע"ה ע"ב) מנשך כל דבר אפילו דבור אסור, אינו אלא אסמכתא, ועי' מקור מים חיים שמדייק מדברי הריב"ש (סי' קמז) שהוא מדאורייתא. וכ"כ בשער דעה ריש סימן קסא, וכן משמע בנתיבות המשפט סי' עב ס"ק טו. ועי' שו"ת שו"מ מהדו"ג ח"ב סוף סימן קצ. ופשוט שאפי' אם נאמר שהוא מדאורייתא, לא שייך דין יוצא בדיינים. ועי' להלן הערה כב שמדברי הרדב"ז משמע שברבית דברים יש להקל בענין האומדנא. (ד) כן מוכח מדברי הפוסקים, ואפי' לדעת הרמ"א שברבית דרבנן אין הלוח עובר, איסור לפני עור עכ"פ עובר, כמבואר בפרק א. ובשו"ע הרב (סעיף יג) כתב, כל מה שהוא בענין שאסור ללוח לעשות לו אסור למלוה לקבל ממנו. ולכאורה תלי תניא בדלא תניא שהרי איסור המלוה ברור יותר בגמרא, ואפשר שבא להשמיענו שכשם שאין מחילה מועלת באיסור רבית כשנותן לו דבר ממשי, ה"נ אסור בהנאה שיש בה איסור, וקמ"ל שאע"פ שהלוח מהנהו מדעתו ומתורת מחילה, מ"מ אסור למלוה לקבל ההנאה. ועי' ישוע"ק סי' קס סק"ו, ודבריו צ"ע. (ה) שו"ע הרב (סעיף יג). ונראה דקמ"ל דאף בטובת הנאה שמדין בין אדם לחברו אין צריך להעלות לו שכר, כשיש חשש איסור רבית בדבר ראוי לצאת ידי שמים ולתת לו שכר, ומ"מ נראה שבדבר מועט סגי, וכ"ש שמועלת מחילה לפוטרו אפי' מלצאת ידי שמים כמו שמועלת מחילה ברבית ממש. ועי' פרק יא בדין טרחה שנוטלין עליה שכר. (ו) כגון בפוסק על הפירות, כן משמע בשו"ת מהר"י הלוי סי' ד שאסור להחיל לו במקום אחר, ועי' מאירי סוף פרק איזהו נשך במי שחייב לו דמי שכירות שאסור לשלוח לו דורון. אמנם בחו"ד סי' קסג סק"ו משמע שבחוב מקח מותר למכור לו בפחות, וכן בדרו"ח לרעק"א. (במשנה דלא ישכור ממנו בפחות), מדייק מדברי התפארת למשה שבחוב דרך פסיקה מותר להחיל במקום אחר, אלא שמדבריהם נראה שיש לחלק בין מוזיל הרבה למוזיל מעט, ובשער דעה משמע שאין לחלק בכך ודינו כהלואה גמורה. ונראה שאין להוכיח ממה שאמרו בפסיקה שצריך לנכות לו שכר סרסור ודמי חסרונות דשאני התם שנהנה בגוף ההלואה, ועי' בש"מ שם בשם הריטב"א, ולשיטתו אזיל שהוא מקיל בכל דיני הנאה מלוה למלוה כמ"ש להלן. ומ"מ משמע בשו"ת חות יאיר (סימן קפט)

ה. נראה שאיסורים אלה אינם אלא כל זמן שמעותיו בידו אבל לאחר פרעון מותר (ח).

ו. אפילו באופן שמותר למלוה ליהנות מן הלוח, אם התנה עמו על כך בשעת הלואה אסור (ט).

ז. כל דבר שהוא בפרהסיא (י), כגון לדור בחצרו של לוח (יא) או לעשות

שבחוב דרך מקח וממכר יש להקל בענין האומדנא. עיי"ש. ועי' פרק טו במלוה לחבר ומשכן לו שדה במשכנתא דסורא אם נשאר דין לוח ומלוח ביניהם. (ז) עי' שו"ע הרב (סעיף לט) שכתב שדין לוח ומלוה עליהם וצריך המתעסק לזהר שלא לעשות שום טובה לנותן כמו שצריך כל לוח לזהר מלעשות למלוה, וכ"כ בשו"ת טוטר"ד מהדו"ג סי' לה. אמנם בחו"ד ריש סי' קסו משמע שיש להקל לענין דבר שבפרהסיא במקבל עיסקא, כיון שהוא גם לטובת המלוה, לא יאמרו שבשביל ההלואה עושה כן, כמו שהקלו בשכר סירחה בדבר מתעט. ובשו"ת חיים ביד (סימן מ) משמע שמותר להנותן לנותן עיסקא. וכן משמע בשו"מ מהדו"ג ח"ב סי' קצ. ואפשר דתליא בפלוגתא בכל עיסקא אם חצי המלוה דין מלוה גמורה יש לו, כמ"ש בפרק לה ועי' פרק מ בדין הלואות עצה"ע. (ח) בשו"ע סי' קס סעיף ז גבי לא ידור בחצרו הוסיף וכתב, כל זמן שמעותיו בידו, והוא מלשון הטור שם. ונראה דתנאי זה בדירה בחצרו שיש הנאת ממון אינו אלא בדר בה שלא מדעת הלוח, וכמ"ש הטור שם, שעיקר האיסור הוא משום שסומך עליו שבשביל מעותיו יסבול לו, ולכן לאחר שהחזיר לו מעותיו מותר דהוי כרביית מאוחרת שאינו אסור אלא במפרש. (ועי' פרק ה הערה כד שהקשה הגדו"ת ממה שלמד הב"י לאסור מתנה מרובה ברביית מאוחרת משום דהוי מילי דפרהסיא, והרי אף במילי דפרהסיא לא אסרו כי אם כשמעותיו בידו, ובשארית חיים מחמיר במידי דפרהסיא בסמוך לפרעון). וכן בשאר הנאות שהן סתם, ולכן הוסיף גם בסעיף י גבי לא ילמד כל זמן שמעותיו בידו, וכ"ש דברים האסורים משום רביית דברים שאינם אסורים כי אם במפרש. ופשוט דלאחר פרעון מותר להקדים לו שלום, כמ"ש בפרק יא. אבל אם מפרש שעושה כן שבביל ההלואה אפשר שגם רביית דברים אסור. וכן משמע בשו"ע הרב. (ט) כנה"ג (סי' קסו הגה"ט אות א), כגון בדבר שרגיל עמו (ועי' בספר תורי זהב שדיק כן מלשון הרמ"א בסימן קס סעיף כג), אלא שלכאורה משמע שאפילו לא התנה בשעת הלואה כל שעושהו בצווי המלוה אסור, שהרי אפילו סירחה בצווי המלוה אסור. ואפשר שגם בצווי המלוה לא אסרו סירחה כי אם בדבר שלא היה רגיל בזה, אבל אם היה רגיל לצוות עליו ולהטריחו אפשר שמותר אף לאחר ההלואה, דמאי למ"ש בשו"ע הרב שאם היה רגיל לדור בביתו שלא מדעתו מותר גם לאחר ההלואה, ולא אמרינן שמשום שהלוחו אנו תולים שעושה כן משום הכנעה, משא"כ כשהתנו בשעת הלואה אסור אפילו ברגיל. (י) בב"מ (דף סד ע"ב) אתא דקיי"ל דאפילו בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר אסור, הקשו התוס' דאדם שמלוה לחברו, וכי אסור לעשות לו שום טובה שבעולם, ועיי"ש שהעלו בתירוצ' ראשון לחלק דדוקא לדור בחצרו ולתקוף בעבדו דהוי מילי דפרהסיא אסור. אבל להשאיל כליו או סוסו מותר, כיון דבלאו הכי נמי הוה משאיל ליה. ובתירוצ' שני כתבו התוס' דדוקא שלא מדעת חברו אסור בכל ענין אפי' בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר, דכיון שעושה שלא ברשות נראה דעל ההלואה סומך שבשבילו

יסבלו הבעלים, אבל מדעתו לא אסור אלא בדבר שלא היה עושה בלא"ה, דומיא דהקדמת שלום שאין אסור אלא באותו שלא היה רגיל מקודם לכן להקדים. ומתניתן איירי מדעת ולא אסור אלא בחצר דקיימא לאגרא. ¹²³⁴⁵⁶⁷ וּבב"ק (דף צו ע"א ד"ה הלוח) כתבו התוס' בתירוצ' ראשון כמו שכתבו כאן ובתירוצ' שני כתבו שם, ושם י"ל דכל היכא דקודם ההלואה היו אוהבים זה את זה שהיו משאילים חצר זה לזה אם היו צריכים מותר להשאיל אף אחר ההלואה, ומתני' דאיזוהו נשך בסתם בני אדם שאין רגילות שיהא עושה למלוה אותה הנאה בלא הלואה דומיא דהקדמת שלום וכו'. ומיהו אפי' דבר שהיה משאילו בלא"ה כגון חצר דלא קיימא לאגרא אם נכנס שלא מדעת חברו חייב להעלות לו שכר, אע"פ שאם לא הלוח לא היה חייב לתת לו שכר כדמשמע הכא. ¹²³⁴⁵⁶⁷ וְהַרְא"ש בב"מ כתב כשני התירוצים של התוס' ובתירוצ' שני כתב כלשון התוס' בב"ק. וברא"ש בב"ק סיים הך דמיהו אם עושה שלא מדעת וכו' כהמשך לתירוצ' ראשון (וכבר עמדו האחרונים בזה ופירשו דקאי אתירוצ' שני). וכעין זה כתב הר"ש בתשובה כלל קח סימן יז, עיי"ש. וּבש"מ בשם הריטב"א תירץ דשאני חצר דאע"ג דלא קיימא לאגרא אין דרך בני אדם להשאיל חצרם זה לזה בחנם, משא"כ בשאלת כלים וכיוצא בו שבני אדם נוהגים לשאול ולהשאיל ולתת, וכל מידי דבלאו הלואה לא היו מקפידים הלוח עם המלוה הרי מותר לכתחלה. וכיוצא בזה כתב בש"מ בשם הריטב"א (בדף סב ע"ב) גבי רבית מוקדמת ומאחרת שאם אינו מתכוין לשם רבית יכול ליתן לו מתנות חנם שאם לא כן נמצא המלוה מודר הנאה מן הלוח. והריטב"א יחיד בין הראשונים שמקיל בכל הנאות שאינו מתכוין לשם רבית. ¹²³⁴⁵⁶⁷ וּבַנְמוּקֵי יוסף בסוגיא דב"ק פירש הא דקאמר הלוח ודר בו היינו שדר מקודם ההלואה ועדיין דר בה בשעת ההלואה ולאחריה, ועלה קאמר צריך להעלות לו שכר על מה שידור מכאן ולהבא משום דמיחזי כרבית, אבל מה שדר בה קודם ההלואה אינו חייב שאם מדין רבית אבק רבית הוא ואם מפני שדר בחצרו חצר דלא קיימא לאגרא הוא ופטור, כן כתב הרא"ה. וסיים הגמזק"י, ולפי"ז צריך לדקדק איך מותר ללוח לעשות שום הנאה למלוה אפילו מדברים שהיה עושה לו קודם ההלואה כדמשמע הכא. תירץ הר"ש דדוקא במילי דפרהסיא דאוושן טובא כגון לדור בחצרו ולעבוד בעבדו אסור. אבל להשאיל כליו או בהמתו מותר כיון דבלא"ה היה משאיל לו ודיקא נמי דקתני חצרו ולא בהמתו וכליו. ועוד חילק הרב ז"ל, דאם קודם ההלואה היה דר בה מדעת בעל החצר גם אחר ההלואה מותר, דומיא דהקדמת שלום שאינה אסורה אלא באותו שאינו רגיל מקודם להקדים. אבל אם היה דר מתחלה שלא מדעת, אע"פ דלא קיימא לאגרא אסור אחר ההלואה דהשתא נראה שסומך עליו בשביל מלוה שלו. ומדברי הנמוק"י נראה שמפרש התירוצ' השני של התוס' והרא"ש באופן אחר לגמרי. ולדבריו מה שחילקו התוס' והרא"ש בין מדעת שלא מדעת היינו אם דר קודם ההלואה מדעת בעל החצר מותר דנעשה בזה רגיל. ומשמע דאע"פ שעכשיו הוא דר בה שלא מדעת. אבל במה שהיה דר קודם ההלואה שלא מדעת אינו נעשה בזה רגיל ואף אם דר עתה מדעת אסור. ¹²³⁴⁵⁶⁷ וְהַטּוֹר בסי' קס כתב, צריך המלוה ליהזר שלא ליהנות מהלוח שום דבר כל זמן שמעותיו בידו אפילו בדבר שהיה עושה לו אף אם לא הלוח. וה"מ שהמלוה נהנה מהלוח שלא מדעתו שכיון שנהנה ממנו שלא ברשותו נראה שסומך עליו שבשביל מעותיו שבידו יסבול לו, (עי' פרק ב סוף הערה יד), אבל אם נהנה ממנו ברשותו מותר בדבר שהיה עושה לו אף אם לא הלוח (והיינו כתירוצ' שני של התוס' והרא"ש). ובלבד שלא יהא דבר של פרהסיא כגון לדור בחצרו ולהשתמש בעבדיו שזה הוא אסור בכל ענין כדלקמן סי' קסו (והיינו כתירוצ' ראשון של התוס' והרא"ש), הרי שפסק הטור כשני התירוצים לחומרא.

מלאכה בעבדו (יב) אסור (יג). ואפילו היה הלוח והמלוח אוהבים זה לזה ואנו אומדים שהלוח היה נותן לו רשות לדור כחנם אפילו לא היה מלוח לו אסור (יד). אבל אם כבר דר בכיתו כחנם קודם ההלואה מדעת בעה"ב מותר גם לאחר ההלואה (טו). והוא שיהא גם עכשיו מדעת הלוח אבל שלא מדעת

וכ"כ ביש"ש בפ' הגזול קמא סי' ט, וכ"כ בבאור הגר"א. ועי' ספר תורי זהב שהאריך בזה. (יא) שו"ע סי' קס סעיף ז וכמו שנתבאר בפרק יג, ויש להסתפק אם גם שכירות בפחות בחצר הוי מילי דפרהסיא, וכן יש להסתפק באכילת פירות שדהו מה דינו. (יב) שו"ע שם, דהוי נמי בפרהסיא. וכל מה שאסור בחצר אסור נמי בעבד, אפילו באופן שמדיני גזילה אינו צריך לשלם לו עבור עבודת העבד כמבואר בחו"מ סי' שסג, היכא דהלוהו אסור. וכתב הבית דוד סי' עט דדוקא בעל כרחו של עבד הוי מילי דפרהסיא, אבל אם העבד עושה מרצונו אין דינו כמילי דפרהסיא, עיי"ש. ולולא דבריו היה נראה דבכה"ג אפילו באינו רגיל כלל מותר, דעבד אדעתא דנפשיה עביד. (יג) ויש לחקור בשאר דברים כשעושה אותם בפרהסיא אם דינם כמידי דפרהסיא. והמשל"מ הקשה על שיטת השו"ע שהתיר ללמוד עמו אם היה רגיל ולא חילק לאסור בפרהסיא. וסיים דלימוד תורה לא מיקרי פרהסיא. ובספר יד דוד (הובא בדרכ"ת סי' קס ס"ק סט) כתב דבפרהסיא ממש אולי יש לאסור. והמהרש"ל כתב דלקנות למלוח מצוה בביהכ"נ הוי מילי דפרהסיא ולא הותר אלא ברגיל ממש. ועדיין צ"ע שלא הזכירו הפוסקים בשאר מיני הנאות והחזקות טובה כגון הקדמת שלום וכדומה, שלא יהא מותר אפילו ברגיל אלא בצינעא. ולענ"ד היה נראה דדוקא דבר שעיקרו הוא בפרהסיא כגון דירה בחצרו או שימוש בעבדו, וכן לקנות מצוה בביהכ"נ. אבל בשאר דברים אע"פ שעושה אותם שלא בצינעא אין זה בגדר מילי דפרהסיא. ואפשר דאף המשל"מ נתכוין לומר דלימוד תורה וכיוצא בו לא הוי מילי דפרהסיא, וממילא אף כשלומד עמו בביהכ"נ שהוא מקום פרהסיא מותר. ומכ"ש כשיחיד או יחידים יודעים מזה אינו נקרא פרהסיא. ועי' בגדו"ת שכתב דללמוד הוי מילי דפרהסיא ואפ"ה מותר ברגיל ממש, עיי"ש. ובעיקר החילוק שכתבו הראשונים להחמיר במילי דפרהסיא יש לעיין דנהי דההנאה הוי מילי דפרהסיא אבל מי יימר שההלואה הוי בפרהסיא, ואפילו אי נימא דבשטר איכא עדים דמפקי לקלא, במלח ע"פ הרי אמרו מאן דיוזף בצינעא יזוף, וכן במה שלא אסרו כי אם כחנם אבל בשכר מותר, וכי התשלום הוא בפרהסיא. ואפשר שבהנאה המפורסמת לכל אפשר שיחקרו אחרי סיבת הדבר ויתברר שהלוחה, ויתברר גם אם מעלה לו שכר או לא. ועדיין צ"ע. (יד) שו"ע סי' קס סעיף ז, וש"ך סי' קסו סק"א בשם מהרש"ל, משום דהוי מילי דפרהסיא. וביאר בשו"ע הרב שאין הכל יודעים שהיו אוהבים זה לזה כל כך ונראה להם כרביית. אלא שהש"ך שם כתב בשם הרא"ש שיש מפרשים שבכה"ג מותר אפילו במילי דפרהסיא, וצ"ע שהרא"ש כתב כן רק לתירוץ אחד, שאינו מחלק בין מילי דפרהסיא לשאר דברים. אבל לתירוץ האחר שמחלק אסור, וכיון שכתבו האחרונים דאולינן כשני התירוצים לחומרא, גם זה אסור. וגדולה מזו כתב המשל"מ (פ"ה מה' מלוח ה' יב) שלדעת הטור אפילו רגיל ממש אסור במילי דפרהסיא (עי' להלן). ובחכמ"א (כלל קלא סימן לו) העתיק כדברי הש"ך להתיר אפילו באומדנא וסיים שרש"ל אוסר. (טו) הגדולי תרומה והמהרש"ל ושו"ע הרב. ובגדולי תרומה כתב שמדברי הב"י משמע דאף בכה"ג אסור. והמשל"מ הסכים לדעת הב"י. ונלענ"ד דאע"ג דממשמעות

הלוח אסור (טז). ויש אומרים שאם היו אוהבים והיו רגילים ליהנות זה מזה שלא מדעתו, מותר גם לאחר ההלואה אף שלא מדעתו (יז).

ח. בשאר דברים שאינם בפרהסיא מותר למלוה ליהנות מן הלוח בכל מה שהיה רגיל (יח) ליהנותו קודם ההלואה (יט). אפילו בדבר שזה נהנה וזה חסר (כ). ובלבד שלא יתכוין עתה בשביל ההלואה (כא). ואפילו לא היה רגיל בכך, אם היו אוהבים זה לזה ואנו אומדים (כב) שהיה מהנהו אף בלא ההלואה

הנמוק"י נראה דמיירי שכבר דר קודם ההלואה וממשיך לדור בה בשעת הלואה ולאחריה, ה"ה אם היה דר קודם ההלואה ויצא ממנו ונכנס לדור עכשיו מחדש דמותר. דזיל בתר טעמא, שהרי אנו רואים שהם אוהבים כל כך שנתן לו לדור בחצרו בחנם. (טז) שר"ע שם ושור"ע הרב. ואע"ג דעד עכשיו היה נותן לו לדור מדעתו בזה שנכנס לדור שלא מדעתו נראה יותר שסומך על הלואתו ומיחזי כרביית. (יז) שר"ע הרב סעיף יב (בסוגריים). ואע"פ שלא מצאתי מקור לדבריו, נראה שדייק כן מלשון הנמוק"י, וכל מה שהיה רגיל לעשות קודם ההלואה מותר גם אחר ההלואה. (יח) כתב בדרכ"ת (סי' קסו סק"ד) בשם שו"ת מעשה אברהם שעמד על המחקר עד כמה שיעור רגיל. הביא בשם כנה"ג דפערס ופעמיים לא מיקרי רגיל ובעינן שיהא רגיל כמה פעמים. ועי' בש"ך יו"ד סי' רכו ס"ק יא שכתב בשם הירושלמי דבב' זימני מיקרי רגיל. ובת"ש סי' שכה סק"מ ובסי' שסז ס"ק יב הביא מדברי הש"ך הנ"ל דאפשר אף לענין רגיל שהוזכר שם דינא הכי. ובפמ"ג סי' שסח א"א סק"א כתב דבג' פעמים ודאי מיקרי רגיל. (יט) שור"ע סי' קס סעיף ז. ומסתימת הפוסקים משמע שאין לחלק בין מתנה מרובה למתנה מועטת, אבל הב"י בדין רבית מאחרת מצדד לומר דמתנה מרובה הוי כמילי דפרהסיא. וא"כ אין להתיר כי אם ברגיל ממש לדעת הפוסקים, ולדעת הב"י בשיטת הטור אף ברגיל ממש אסור, אלא שכבר כתבתי בפרק ה' מדברי הגדו"ת שמכיון שגם הב"י מסתפק בזה יש לצדד להקל. וגם בשור"ע הרב שגבי רבית מאחרת כתב להחמיר במתנה מרובה, לא הזכיר כאן חומרא זו, ואפשר דס"ל בדעת הב"י שאינו דומה ממש למילי דפרהסיא, אלא לענין שיהא כמפרש, וגם לא כמפרש ממש, שהרי במופלג מותר, ולכן מקילינן בענין האומדנא, שלא נאמר שהוא כפרהסיא. (כ) שור"ע הרב שם. (כא) שור"ע הרב. (כב) עי' לעיל (הערה י) דמדברי הפוסקים משמע דדוקא באוהבים במיוחד אזלינן בתר אומדנא, אבל בסתם בני אדם, אפילו בדברים שדרכו להשאיל לאחרים בחנם, לא אזלינן בתר אומדנא לומר דבדאי היה משאיל גם לו כשם שמשאיל לאחרים, ולכן סתמו הפוסקים ולא הזכירו דין השאלת כלים. ובשור"ע הרב לא התיר השאלת כלים אלא כשכבר השאיל לו קודם ההלואה. וכן משמע בשו"ת מעשה אברהם שהביא הדרכ"ת בסי' קסו סק"ד. בספר מרבה תורה (ס"ק כא) מסתפק באב ובנו דקיי"ל שאין להם חזקה זה על זה משום שאין דרכן להקפיד אפשר דהוי כרגיל, וכ"ש כשהאב הוא המלוה שיש בזה גם משום כבוד אב, עיי"ש. כתב בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' רלג) ראובן שלוח מעות משמעון לצורך עכו"ם והסכימו לחלק הרבית ביניהם, וכאשר החזיר העכו"ם הקרן עם הרבית אמר ראובן לשמעון איני לוקח שום דבר מהרבית אלא שתמתין לי שנה אחת על הקרן, וטוען ראובן שבתחלה לא היה דעתו ליקח חלק ברבית ולא עשה כן אלא לההנות את שמעון שהוא עוסק בתורה ומה שמעכב מעותיו אינו אלא הלואה

מותר (כג). ובלבד שיהא מדעת הלואה אכל שלא מדעתו בכל אופן אסור (כד).
 פ. אם לא היה רגיל בכך קודם ההלואה וגם אין אומדנא שהיה מהנהו (כה)
 אסור אפי' בסתם ואפי' בדבר מועט (כו). וכמו שיתבאר (כז).

חנם וכל זמן שירצה לקחת מעותיו הרשות בידו. והשיב הרדב"ו, שאם אין ראובן רגיל לההנות בעלי תורה מנכסיו פשיטא דאסור דדברים שבלב אינם דברים וא"כ זכה ראובן בחלקו ברבית ואם מותר לשמעון משלו הוא מותר ורבית הוא, ואפילו רגיל לההנות בעלי תורה אסור שלא מצינו ברבית ממון חילוק בין רגיל לאינו רגיל כי אם ברבית דברים, (מדבריו משמע שברבית דברים אפשר לסמוך גם על אומדנא דאחרים), אבל אם ראובן בעצמו ת"ח ורגיל לההנות ת"ח מנכסיו ועדיין הרבית ביד עכו"ם, כיון שלא זכה עדיין ברבית אמרינן שראובן גמר ויהיב לשם מתנה, עיי"ש. ועי' שו"ת חוות יאיר סי' קפט דמשמע ג"כ מדבריו שאין להקל מסברת שרוצה לההנות ת"ח, ומ"מ משמע שם שבחוב דרך פסיקה אפשר להקל בזה. עיי"ש. ולענ"ד היה נראה שמה שהצריכו הפוסקים רגיל ואומדנא אפילו בדברים שדרכו לעשות לאחרים, היינו דוקא בדברים שאינו עושה לכל אדם, כי אם לאנשים מסוימים, ואנו צריכים לאמוד דעתו אם גם המלה הוא בכלל אותם אנשים או לא, אבל אם הוא רגיל לעשות הנאה זו לכל אדם בלי יוצא מן הכלל, אין צריך לא רגיל ולא אומדנא, דאטו משום שהלואה היא גרע משאר אנשים דעלמא, ואין לך אומדנא גדולה מזו. ומה שאסרו הקדמת שלום אא"כ רגיל, אפשר שאין דרך להקדים שלום לכל אדם בסתם, אלא למי שמכירו קצת לכה"פ, וכיון שיש אנשים שאינו מקדים להם שלום, שוב אנו צריכים לרגילות ואומדנא. וי"ש לעיין בדברי הפוסקים בדין האומדנא, שמשמע מדבריהם שאנו דנים לפי האומדן שקודם ההלואה, והיינו שהיו כבר אהבים קודם ההלואה, ויש להסתפק אם ידוע שנעשו אוהבים לאחר ההלואה שלא בסיבת ההלואה. כגון שנעשו קרובים זה לזה או שכנים אי בכה"ג אזלינן בתר אומדנא או לא. וקצת יש לדייק מדברי המהרש"ל בפ' גזול קמא סי' יא בענין לקנות לו עלייה, שלדבריו בעינן רגיל קודם ההלואה והזכיר שם הסיבות שבגללם הם אוהבים, ולכאורה למה לי משום מה הם רגילים, ואפשר שאם ידועה לנו הסיבה אף בנעשו אוהבים לאחר ההלואה מותר וצ"ע. ועי' בפרק ה דאפשר דאף במתנה אם ידועה הסיבה שבגללה הוא נותן מתנה מותר. (כג) ש"ך סי' קסו סק"א, ומשמע דמודה לזה במילי דלאו פרהסיא. אבל במידי דפרהסיא אסור בכה"ג, וכמ"ש לעיל (כד) כמ"ש בשו"ע שם, וכמ"ש לעיל דקיי"ל כתירוץ שני שבתוס' ורא"ש לחומרא, ואפי' בדבר שהיה רגיל בה קודם כמ"ש בשו"ע הרב סעיף יב. ועי' לעיל הערה יז. (כה) באופן שנתבאר בסעיף הקודם. (כו) שו"ע הרב סעיף ט. (כז) בהלכה זו יכולים להתעורר עשרות ואף מאות שאלות ואפשרויות שונות. ואעתיק בע"ה בפרקים הבאים עד כמה שידי מגעת כפי שמצאתי בדברי הפוסקים. ועפי"ז יהי' אפשר לדמות מילתא למילתא, ובכל אופן יש לזכור הכללים שנתבארו בפרק זה. ועי' עוד קצת מדינים מעין אלה בדיני שוחד (ח"מ סימן ט) שהשוו הפוסקים לדיני רבית.